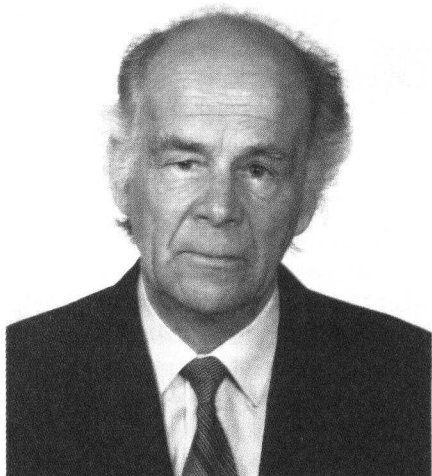

IESĀKUMS

Jānis Streičs par filozofu Augustu Miltu (1928–2008)

Pat visģeniālākā doma, izteikta vārdos, kļūst nabadzīga.

Vladimirs Vernadskis

Aizvien vairāk pārliecinos, ka *Homo sapiens* no piedzimšanas brīža līdz ļaunā un labā apjēgšanai informāciju par izdzīvošanas mākslu saņem ne tikai ar tā saucamo pirmo un otro signālsistēmu. Bez šim jābūt arī pirmdzimtajai. Nabas saites pārgriešana nepārrauj gara saiti ar māti. Tā turpinās vēl labu laiku. Liela informācijas daļa tiek raidīta un uztverta mums vēl neizpētītā veidā, — vecākiem kā «raidītājam» un bērniem kā «uztvērējam» cieši blakus esot. Vernadskis apgalvo, ka mēs dzīvojam starojumu telpā, bet spējam uztvert tikai vienu četrdesmito daļu no tiem. Bet cik vēl tādu, kas iedarbojas uz mums, pašiem to neapzinoties?

Esmu dzirdējis no daudziem, ka bērni tos pārsteiguši ar spriedumiem, kas sakrīt ar pašu uzskatiem, domām un pat ar kodolī-

gām sentencēm, ko tētiņš vai māmiņa dzird pirmo reizi, bet kas ir gars no viņu gara. Sāku par to interesēties, kad mani vairākkārt pārsteidza paša bērni. Šis atvērtības posms nav ilgs. Tanī mazie ir gaišreģi. Vēlāk «... vārdi, vārdi, vārdi», kurus tik ļoti gaidām, šo gaišredzību izdeldē. Civilizācija svin uzvaru. *Homo sapiens* aiziet savu maldu ceļu, un viņam pietiek ar niecīgo mazumiņu no smadzeņu milzīgajām iespējām, lai lielītos, ka ir visas dzīvās radības kronis. Pārējais, Dieva un dabas dotais, guļ dziļā atmatā. Atcerieties gadījumus ar maugļiem. Pieredze rāda, ka tie nekad nevarēs kļūt par cilvēkiem, jo agrajā atvērtības posmā tiem blakus bija ne *Homo sapiens*, bet mērkaķis, vilks, suns vai kas vēl cits.

Zinu vairākus piemērus, kad bērnībā vai agrā jaunībā cilvēks tiek ar savu nākamību. Tā uzrunā viņu un paliek zemapziņā kā kompass. Ar mani pašu tā ir bijis. Tikai tam nav nekāda sakara ar kino. Ne vienmēr šī tikšanās iesaka skolu, kur mācīties, lai gūtu īsto profesiju. Nē, tas nenotiek tik primitīvi. Cilvēks bieži vien nodzīvo mūžu, nenojaušot, kāds bērnībā saņemtais Lielās dzīves impulss ieslēdza viņā liktenīgo *perpetuum mobile*.

Šos atgadījumus piespēlē kā komiskie, tā traģiskie žanri un visi mistrojumi, kas tiem pa vidu. Kā arī galējības, ieskaitot *Horor*. Nu jau ir tikpat kā apriori pieņemts, ka kontakts ar varmācību nākotnē pārtopot kompleksos, lai darītu dzīvi nepanesamu kā sev, tā tuviniekiem. Freids šajā virzienā ir devis vielu neskaitāmiem mākslas darbiem, starp kuriem

ne mazums īstu šedevru, kas mākslinieku vidē maz pamazām nosvēra mūsu psihes skaidrojumu uz vienas pusībi. Un ne tikai mākslinieku, jo psihoterapija ir kļuvusi par biznesu un Freida tēzes par lekāliem. Diemžēl mēs esam iesākti pirms paaudžu paaudzēm. Un tāpēc viena un tā pati situācija uz katru no mums iedarbosies savādāk.

Man, no ganu un arāju tautas nākušam, bija liels pārsteigums, kad nejauši pavērs skatu uz savas dzimtas ciltskoku. Nekad neaizdomājos, cik uzvārdu apvienojušies, lai radītu manējo. Tie visi bija dzirdēti. Pat vairāk, to tikumi un netikumi manu paziņu izskatā vilkās līdzī kā kvalitātes zīmes, kas, protams, ir absurds, jo uzvārdu var mainīt cik tīk. Ko nevar ar cilvēka dabu. Tāpēc kompleksu skaidrojumi ir meklējami tādos vēstures dziļumos, ka netiksi gudrs. Man patīk kaut kur dzirdētā patiesība: «Lai ko tu arī neteiktu par cilvēka psihi, ikvienam būs tiesības tevi apstrīdēt.» Pie tā arī palikšu, jo ne jau par kompleksiem gribu runāt. Tas tikai ievadam.

*

Esmu pateicīgs Liktenim, kas saveda kopā ar Cilvēku, kuru līdz mūža galam cienīšu kā lielu autoritāti. Viņš ir pelnījis dižo vārdu Skolotājs. Ne «učuks», bet skolotājs no šīs profesijas Olimpa virsotnēm. Ticu, ka ikviens, kas viņu ir uzklauzījis, dzīvo pārliecībā, it kā pats būtu tās dzīves gudrību atklājis, ko dzirdēja profesora Augusta Milta lekcijās. Kad Zinātņu akadēmijā vēsturniecei Ilgai Tālbergai ieminējos, ka man jāraksta par viņu apaļās jubilejas sakarā, cienītā zinātņu doktore pasmaidīja:

— Jā... Augusts Milts... Neparasts cilvēks, ne no šī laika un ne no šīs dzīves telpas, kā augstāk pār visu to stāvošais savā ētikā un skaidrībā... kaut kas unikāls...

Un te es nenocietos, lai palielinātu atklāsmē par kādu tēmu, kas ir arī viņa interešu lokā. Un proti — latgalieša raksturs.

— Zini, iepazīšanās ar Augustu atklāja

man divas latgalieša rakstura galējības, kuras nav tik izkāpinātas mūsu pārējo novadnieku vidū. Pirmais ir skaļais plātīgais blauris, bez ceremonijām un šaubām, kas ar «četrām klasēm var vasalu pogostu valdeit». Bet ir otrās galējības pārstāvji, un tos esmu satīcis ne mazāk par pirmajiem. Tie ir rāmāki, no viņiem staro iekšējā gaisma. Viņi ir patiesas gara inteliģences un gara aristokrātijas pārstāvji. Un ja gadās ar tādu satīties kaut uz pāris minūtēm, dodoties tālāk, pārņem sajūtu, ka sastaptais vēl krietnu ceļu gabalu iet tev līdzī. Te ir Augusts Milts, Jāzeps Pīgoznis, Viktors Ivbulis, Anatolijs Gorbunovs, Juris Vaivods, jaunais komponists Rihards Dubra... un vēl, un vēl, lai top man piedots, ka vistuvāko, iespējams, neesmu nosaucis. Amerikā tādi bija Roberts Mūks, Jānis Klīdzējs, Jāzeps Motivāns...

— Virieši vien?

— Man liekas, ka pie visas līdztiesības starp dzimumiem, uz sievietēm šīs galējības neattiecas, — to pateicis, sāku bažīties un pārslēdzos uz to, ko labi zinu un spēju vaļā:

— Latgaliertes neslimo ar vīriešu slimībām!

— Dzeršanu?

— Ko jūs! Citur plūmpē vēl trakāk. Latgalieša nelaime, ka iedzēris par latu, šis plātās par desmit. Es domāju citas vainas — insultus un infarktus.

— Tiešām?

Hmmm... Tā bijis senos laikos. Pirms gadiem četrdesmit mums lekcijās stāstīja psihiatrs Rūdofls Krūmiņš. Bet tagad? Jutos pavisam neveikli. Kur lienu? Vai ar tādām, šur tur pagrābstītām zināšanām varēšu kaut ko uzrakstīt par izcilu gudru vīru?! Tas, ka esam novadnieki, ir gaužām niecīgs iemesls, lai stātos viņam blakus vienā grāmatā. Bet mani vai pats nelabais dīdija:

— Vai ziniet kāda bija latviešu sieviešu izplatītākā slimība?

— Nu?

— Aklums! — es atbildēju un redzēju, ka gudrajai dāmai tas bija jaunums. Jutu, bal-

sī ieskanas patētika, bet ko lai daru, — atcerieties Indrānu māti. Iedomājieties, dūmu istabas kā Brīvdabas muzejā, kur plītis pašā kaktā, skalu gaismu, asaras par vīriem dzērājiņiem, kungu pārestību un «vaidos» palikušiem vīriem, dēliem, brāļiem. Vai ziniet, ka «vaidi», latgaliski ir kari? Ak, Dievs, kur trāpīgs vārds šim postam! Arī dziesmas mūsu māmuļas tina kamolos pie skalu uguns un krāsns dūmos. Tik tiešām, visistākajos kamolos! Un tā nebūt nav metafora. Vai, kur skaisti par savu māti man stāstīja aktieris Romualds Ancāns: «Saproti, Jāni, mana māte bija... gai-ša!» Vārdu «gaiša» Romiķis izteica ar tik siltu un sirsnīgi piepaceltu daudznozīmīgumu, ka arī man viņa māmuliņa «tūdaļ gaiši atspīdēja...». Un Augusts Milts, ar tādu pašu sirds pilnību kā Ancāns, stāstīja par savējo. Kā nekā abi no vienas puses. Pat vairāk. Attāli radnieki. Abus māmuliņas pie gara gaismas mudinājušas. Arī kardināls Jānis Pujats līdzīgi pieminēja gan savu, gan citas Latgales mātes. Viriešiem nebija vaļas bērniem pātarus mācīt. Tas viņu runās skanēja pat ar ironijas piedevu. Bet ne jau litānijas vecmāmiņas un mātes kala bērniem galviņās. Kā nu prata, tā katra mācīja dzīvot saskaņā ar Dieva gribu un likumiem. Augusts ne tikai gāja savējai līdzī uz baznīcu, bet palīdzēja priesterim dievkalpojuma laikā kā ministrants. Pat brauca līdzī uz Pļaviņām, kur vidusskolā notika katoļu dievkalpojumi. Ticu, ka māmiņa, raugoties uz altāri, pie kura kā priesterā palīgs baltajā «komžā» (virsvalkā) ar mežģiņotām maliņām kalpoja Augustiņš, gara acīm redzēja viņu kā staltu priesteri, kas celebrē dievkalpojumu dzimtajā baznīcā. Priesteru mātes Latgalē baudīja īpašu cieņu. Augusta māte nebija godkāriģa, bet dziļi ticēja, ka dēla priesterība būs pašas upuris Pestītājam. Tēva attieksme pret Dievu bija lietišķa, godīga, bez liekas pazemības. Ja māte altāra priekšā lieca galvu kā raugoties sirdī, vai tā ir patiesas mīlas pilna, tad tēva ticība nāca no pašcieņas pilnas stājas un prāta gaišuma. Baznīca nebija tālu no mājām. Miglainajos vasaras rītos, kad ap-

kaime izkusa Daugavas miglā un līdz ar māju puduri izgaisa ganāmpulks, mazo ganiņu Augustu pārņēma mistiska, pat baisa sajūta. Un tad nez no kurienes atskanēja baznīcas zvans. Ne tā kā skaidrā laikā. Tad tas lidoja pāri, bet baltajā, baisajā neziņā skaņa atlidoja tieši pie viņa, apskāva, izkausēja sevī, pacēla gaisā un nesa pie Dieva. Ar katru zvana sitienu augstāk un augstāk...

Tā arī nepamanīju, pa kuru laiku no mazā kabineta Zinātņu akadēmijā esmu pārlidojis uz Augusta bērniņu pie Daugavas tai vietā, kur iepļūst Dubna. Te rūmes gana mums visiem, kas mīl un ciena filozofu Augustu Miltu. Plaša tāle ar pļavām vien, aiz muguras Dubna un Līvānu garais miests, kurš kopš seniem laikiem mīl augt nevis platumā, bet slaidumā līdzī Daugavas plūsmā. Tā ka paviršam garām braucējam var rādīties, it kā Līvānos ir tikai viena garum garā iela. Ko liegties, arī es tā domāju, iekāms nebiju tur ieguvis radus un draugus. Piedodiet, ka jūsu pilsētu nosaucu par miestu. Tas bija domāts kā mīļvārdiņš.

— Mēs — leivoniši, — latgaliski burtu o viņi izrunā dziedoši gari. Arī otrās zilbes garos patskaņus.

Dzirdot, ja kāds cits tā runā, es pasmaidu. Uzreiz pazīstu, ka cilvēks nāk no Dubnas un Daugavas krastiem... «nu Leivoniem».

Protams, kopš Augusta bērniņas te daudz, vai kur daudz kas mainījies. Nemainīga savā mainīgumā palikusi tikai Daugava, plašā debess tai pāri un zvaigznes ar zvaigžņu lietiņiem Augusta vārdā nosaukto mēnešu naktīs. Un saulrieti, kādi redzami tikai Latvijā. Tas tagad zināms pat ārzemēs un, iespējams, pie labas reklāmas nākotnē kļūs latviešu ienākumu avots. Ne velti Augusta tēvs Antons Milts cēla māju ar lieveni uz to pusi, kur tas brīnums vislabāk redzams. Un ja runā, ka zeltam piemītot neizskaidrojama maģija, kas cilvēkiem atņemot prātu, tad Augusts kopš bērniņas jūta un auga šīs maģijas varā. Vasarā ir laiks, kad, skatoties no viņu lieveņa, Daugava un debess saplūst kopējā mirdzumā. Un saule

kā dziesmā teikts ... sēstas zelta laiviņā. Šī aina ne reizi vien tika apstādinājusi Augusta māti ikdienas darbos. Kā noburta viņa skatījās uguns un ūdens rotaļā. Darāmais piemirsās, māte noslīga uz soliņa, un, kas tik no mājiņkiem garām gāja, tas piestāja un neviļus apsedās viņai blakus. Bez vārdiem. Jo, pat ejot no pagalma uz mājas pusi un neredzot Daugavu, saulrieta daļums staroja mātes sejā. Un katru reizi dzima dziesma. Pati no sevis. Ne jauna, ne pašu sacerētā, bet zināmā, daudzārt dziedātā. Viena, otra, cita... Tā lauzās no sirdīm uz brīvi pati no sevis. Dziedāja māte, dziedāja meitas un dēli.

Dievs Miltu Antonu un Paulīni bija svētījis ar kuplu saimi: Anna, Natālija, Vitālijs, Augusts, Paulīne un Valērija. Saskaitījāt? Četras meitas un divi dēli!

Viņu bērni pirmos saskarsmes ētikas «raidījumus» uztvēra no krietniem vecākiem. Mūžīgā gaisma lai spīd viņiem, ticībā mirušiem, kas ne tikai ielika savām atvasēm stingrus gara dzīves pamatus, bet projektēja arī nākotni. Vecāko dēlu Vitāliju savos nākotnes plānos viņi redzēja kā saimnieku, kas turpinās tēva iesāktu, meitas izies tautās, bet Augustu cerēja sūtīt augstās skolās, lai būtu mācītis vīrs. Dakteris, inženieris vai skolotājs. Par māmiņas kluso sapni jau stāstīju. Taču savu gribu viņa neuzspieda. Cerēja, ka Dievs uzklūs viņas dedzīgās lūgšanas.

Bet lēma tie, kas Dievu neatzina, un notika tas, kas visā Latvijā, jo izsenis esam kara ceļu mantinieki. Mēs iegūstam šo nolemtību līdz ar tēva mājām. Un notika, kā citā dziesmā teikts ...raudāja māte, raudāja meita. Jo raudāt bija par ko... Sākās vaidu gadi. Vaidi — ak dievs, šis sāpīgais vārds, droši vien Likteņupes krastos dzimis, jo kopš tā plūst uz jūru, ir to vien darījusi, kā veldzējusi, mazgājusi un nesusi uz mūžību daugaviešu ilgas un sāpes par vaidos paņemtajiem un tur palikušajiem.

— *Saulīte zeltītiem stariem klusajā Daugavā slīd,*

Krastmalā meitene gaida puisēnu atnā-

kam drīz... — mātai Annai bija skaista balss. Vēlāk Rīgā viņa kļuva aktrise.

Par velti tu meitenīt gaidi,

Par velti — viņš nepārnāks vairs...

Vārdi zaudēja savu pirmatnējo jēgu. Kad čekisti arestēja tēvu, aiz banālajiem pantiem ainojās cita dzīve no miera, saskaņas un ticības gadiem brīvajā Latvijā. Es jutos, kā būtu klāt bijis viņu dziedāšanai Daugavas saulrietos, jo arī manā debešu pusē pēc kara meičas, kopā sanākušas, dziedāja tāpat. Mums, bērniem, pielipa viņu ilgas pēc brāļiem, iecerētajiem un gadiem, kad visi kopā bijām. Caur sieviešu dziesmām manī iedzīvojās laiks no lielo dzīvēm. Kāpēc lai ar Augustu nenotiktu tas pats? Tas dzīves rāmis, kurā pēc mūsu aiziešanas ierakstīs divus skaitļus, ir gaužām aptuvens, jo ikdienas solī līdzī nesam savu vecāku priekus un bēdas. Augusta atmiņas pagrīdē ilgus gadus darbojās tēva varonīgās dēkas gan Pirmajā pasaules karā, gan attīrot Latgali no «sarkanās sērgas». Mums atņemto Latviju viņam laimējās izjust visā agrās jaunības svaigumā, Daugavas veselīgumā un saskarsmē ar ļaudīm brīvajā valstī. Tēvs cēla māju ilgai dzīvošanai. Zemi tik jaukā vietā viņš saņēma kā Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībnieks. Ne daudz, tikai deviņi hektāri, bet sāka ar apdomu. Cēla ilgi un pamatīgi, nostrādājot līdz pilnībai ik sīkumu. Paši sākumā dzīvoja ložmetēju ligzdā. Visā nopietnībā. Par šo krastu notikušas asiņainas cīņas. Antons Milts ierakumu daļu pārvērta par zemnīcu. Vēlāk jau pārcēlās uz pirtiņu. Un tā, maz pamazām... Kaimiņi neizprata, brīnījās, bet tēvs tiem atbildēja «...ceļu ilgai dzeivōšonai». Un uzcēla... Piedodiet, bet te nevietā pats no sevis laužas fakts, ka aiziet no Daugavas krastiem Miltiem lika padomju gadu smirdoņa, jo, «attīrot» Līvānu noteku ūdeņus, boļševiku kārtība tos pludināja Dubnā un no turienes Daugavā. Tā tas notika Krāslavā, Daugavpilī, Krustpilī, Pļaviņās, Ķegumā un tā līdz Rīgai, neminot pārestības, ko mūsu Daugaviņai — māmuliņai nācās izciest dzimtajā pusē Krievijā. Dievs viņiem soģis. Labāk atgriežos

Augusta bērības burvībā, kas ritēja Daugavai pie sāniem. Apskaužu, jo man tāda klāt būšana teiksmainajai vietai joprojām ir ilgots sapnis. Bet Augustu Daugava izauklēja!

Visiespaidīgākais gada notikums esot bijusi ledus iešana un plūdi. Katrs pavasaris nesis kaut ko jaunu, nebijušu. Man atliek tikai iedomāties, kā ziemā Daugava pārvērtās baltā stingā līdzenumā, kas veda uz pretējo krastu. Lielie meži atradās tur. No turienes veda kurināmo, būvmateriālus. Vasarā tie deva ogas, riekstus, sēnes. Tad, protams, uz Sēliju vajadzēja irties laiviņā vai izmantot pārceltuvi, bet ziema atvēra bērniem citu iespēju pasauli ar citiem priekiem, atklāsmēm un nojausmām par neiespējamā iespējamību. Pretējo krastu varēja sasniegt, ejot kājām pa plašo ledus tiltu. Ar slēpēm, slidām vai zirgā, braucot lielajiem līdzī pēc malkas vai baļķiem. Ledus varēja būt arī logs uz zemūdens pasauli. Baigs, riskants ar briesmām ielūzt. Tikko sastindzis, tas rādījās dzidrns un caurspīdīgs kā stikls. Ja uz to atlaidās guļus, tas nebija tik bīstami un redzamība kļuva daudz labāka. Lejā turpinājās ūdens valstības dzīve. Salu maiņa ar atkušņiem lauza un deformēja ledus līdzenumu pie krastiem, brīžiem veidojot krāvumus, brīžiem pat zemūdens tuneļus. Protams, ne jau lielajiem, kam diena aizkūp vienās rūpēs, bet bērības brīnumu vaļai ar pašu taisītām slidām, ledus karuseļu reiboņiem līdz streipuļošanai, kā būtu dzēruši to dziru, kas vīrus no kājām gāž. Un tad nāca lielā dabas maiņa. Ar skumjām un jauno iespēju gaidām, ko nesīs vasara. Vispirms ragavu un slēpju slīdes uz balta klajuma kļuva tumšas, tad ceļš uz mežu pretējā krastā sāka melnot un viens pēc otra ziemas baltumam virsū klājās te tumši, te zili, te zeltā mirdzoši ielāpi. Krāsu tiem mainīja saule un debess. Ledus plīsa ar stereo skaņu. Tad laukos šo vārdu vēl nepazīna. Augsti spalgaiss džinkstiens skanēja kā stīga. Šinī skaņā juta telpu. Brīžiem tā nāca atpakaļ kā atbalss. Brīžiem pat laimējās ieraudzīt, kā smalkam melnam zibenim līdzīgi zigzagi aizšaujās prom uz Sēlijas kras-

tu. Un tad sākās baisās, grēka vilinājumam līdzīgās plūdu dienas. Lielie dzīvoja vienās bažās. Arī mazie. Tikai ar to atšķirību, ka tas, no kā viņi baidījās, bija arī vilinošs. Lai tik pašus neskartu. Bet lai dun, lai rīb un maļās, lai šlakst un skalojas un elso Daugava ciņā ar ziemu. Plūdi nesa sev līdzī ne tikai to, ko spēja pacelt no zemes vai izraut ar saknēm. Bet veselās būves, noceltas no pamatiem. Arī dzīvo radību. Glābt nevienu nevarēja, jo pārdošniekus ledi draudēja samalt skaidās. Pāris dienas visi dzīvoja dabas spēka varā. Bija baisi un skaisti.

Pēc tam nāca pureņu dullums. Visa neapveramā pļava kļuva dzeltena. Māte nesa šo zeltīto svaigumu govīm, un piens kļuva veselīgi saulains. Sviests it īpaši. Daudziem pilsētniekiem milzīgajā pļavās bija savas daļas. Siena laikā tās atdzīvojās, un Miltu māja «Līcītes» vairs nejutās malā, jo te kustējās vairāk ļaužu nekā pilsētas ielās. Un kaut darbs nebija no vieglajiem, no tā dvesmoja spēks, veselība un svētki, jo mūsu pusē uz darbu ļaudīs gērbās, kā pienākas iziet cilvēkos. Vīriem tīri krekli, sievietēm balti lakatiņi. Un gaišas valodas, sāļīti joki, tik piparaini, ka vecāki bažās pat atskatījās uz bērniem pagalmā, vai tie ko sapratuši un vai sapratuši, kā tas bija domāts. Veselīgajā divdomībā latgaliēši nav pārspējami. Nora Kalna apgalvo, ka rucavieši varot gan. Lai Dievs viņiem palīdz! Bet bērni zināja vairāk kā večiem likās. Daudz ko priekšā teica daba ar putnu ligzdām, peļu midzeņiem, jēriņu atskriešanām it kā no Daugavas, kaut gani zināja no citiem ganiem, kādēļ tas vucens, tā pakāpies uz vuškas, veras saulītē. Un kāpēc gailis sētā to vien darīja, kā mācīja paklausību savām vistām, kāpjot tām virsū un sirdīgi purinot. Daba, baznīca un ļaudis, līdzīgi Daugavai, plūda uz mūžību Dieva svētītā kārtībā, likteņa izraktos krastos.

Ūdens saskare ar zemi ir radījusi dzīvību, civilizāciju un citas dižas lietas. Arī gudras domas un spilgtas personības. Rau, Rainis, kur labāku paraugu! Klāt viņam mūsu laikabiedrs Augusts Milts! Arī viņš izauga divu

straumju vidū. Daugaviņa un lielais ceļš uz Rīgu, Dinaburgu un tālāk pasaulē uz Austrumiem. Tā ka Līvāni, kaut izmērā ne diža pilsēta, bet sena, ļoti sena, ceļinieku atzīta un iezīmēta vieta. Abas straumes nesa jaunas ziņas, jaunus paziņas un jaunas atklāsmes. Plostnieki no Latgales tālajām malām pludināja baļķus uz Rīgu. Lauku mājai, kas pilsētai pie sāniem, ir sava īpaša dzīvošana. Te piestāj, kaut ko palūdz, kaut vai ūdeni zirgus padzirdīt, vai pienu plostnieku baltajai putrai. Kaut ko pajautās, noskaidros. Te Augusts, gluži kā mazais Pliekšānu Žanītis kopš pirmajiem soļiem dzirdēja visādas valodas. Ne skaņu ziņā. Atjautīgais, gaišais zēns kāri tvēra domas, trāpīgus teicienus, paradoksus. Viņam laimējās, ka rados bija kāds savādnieks ar iesauku Filozofs. Augustam tas kļuva draugs un ilgiem gadiem. Pat studējams filozofiju un jau daudz, ļoti daudz gudru vīru grāmatas salasījis, viņš, jau kā Ļeņingradas aspirants iegriezies Līvānos, vienmēr tikās ar Filozofu un brīnījās par vīra dzīves gudrību un patiesību meklējošo garu.

Daugava nesa garām viņu mājām plostus ar vīriem no Padomju Krievijas un Baltkrievijas. Tikai tie nekad nepiestāja, jo viņu valdība bija stingri aizliegusi šiem izkāpt krastā un tikties ar buržuāziskās Latvijas iedzīvotājiem, kas varētu saindēt ar pūstošā kapitālisma garu. Taču kādā naktī gadījās kas neparasts. Aukstā rudens lietus gāzē, kad saimnieks pat suni nedzītu laukā, pie logiem piekļāvēja līdz pēdējai vilītei izmērcēti un nosaluši krievu plostnieki. Pirms viņi teica savu vajadzību, vispirms lūdza saimniekus apzvērēt, ka tie šos nenodošot. Vajadzība bija acīm redzama, un Augusta māte cauru nakti kurināja ir pirti, ir lielo krāsni, lai žāvētu drēbes, lai sadzirdītu nelaimīgos ar groku un kārtīgi pabarotu. Vīri bijuši pateicīgi līdz asarām. Viens īpaši ilgi runājis ar tēvu un čukstus stāstījis par postu un nabadzību Staļina kolhozos. Drēbes, kas tiem mugurā nepiederēja pašiem. Pirms robežas čekisti tās pret parakstu izsnieguši, lai pasaulē rādās kā pārtikuši ļaudis, bet, atgrie-

žoties mājās, būšot jāvelk mugurā personīgie kankari. Šis notikums, krieviem ienākot, guva turpinājumu. Tēvam pie visiem grēkiem tika pierakstīta arī pretpadomju propaganda ar nolūku gāzt padomju varu. Kaut kas grūti ar prātu aptverams: kā vienas neatkarīgas valsts Latvijas pilsonis var būt PSRS valsts nodevējs? Tad latviešiem daudz kas šķita neparasts. Iestājās absurdu laiks, kuram vajadzēja noticēt, vai vismaz izlikties, lai izdzīvotu paši un galvenais — bērni. Atmiņa tika aizliegta, un Latgale maz pamazām pārvērtās garīgā tuksnesī. Amorālie, beztiesiskie notikumi sekoja viens otram. Harmoniju, veselību, ticību saviem spēkiem ar cerību, ka arī Dievs tad palīdzēs, nomainīja kaut kas mākslīgi konstruēts, mehānisks, līdzīgi zirgu kuļmašīnas zobratu griežamajam aplim. Veselību pieminu tāpēc, ka pēc tēva aresta visa Miltu ģimene saslīma. Visistākajā nozīmē. Bet neizskaidrojami Divaino slimību izsauca šoks.

Ir redzamā, materiālā pasaule, par kuru cilvēcei pastāv zināma vienošanās. **Consensus!** Bet ir vēl mums katram sava. Vienīgā. Ar savu galaktiku un likumību. Tā Miltu ģimenei sabruka 1941. gada naktī no 8. uz 9. janvāri. Jo līdz ar tēvu, kuru arestēja boļševiki, tie aizveda ticību nākotnei, nokāva dzīves jēgu. Iestājās gara paralīze. Māja pārvērtās lazaretē. Uzaicinātais ārsts redzēja, kas par vainu, bet jutās bezspēcīgs. Viņš cerēja, ka vienīgais, kas varētu glābt bērnus un māti, ir tikai viņa pati. To lāga vīrs kā nu varēja, lika viņai pie sirds. Un Māte cēlās... Un atsāka dzīves cīņu: *Ak, Jumrava Marija, Dieva māte, palīdzi mums...* Augustam bija nepilni trīspadsmit. Sākās tā sauktais «tīnīdžeru» vecums, par kuru nobažījies pedagogi un psihiatri visā pasaulē. Es rūgti pasmaidu.

Kādi tur pusaudžu kompleksi! Ja tad kāds no Amerikas pa gaisu atpūstais freidists par tiem jautātu, Augusta māte neizpratnē raustītu plecus. Kaimiņi tāpat. Bija, protams, šādi tādi konfliktīgi ar bērniem. Bet tos kausēja darbs un rūpes par izdzīvošanu. Piedevām zēniem, kas aug līdz pieaugušajiem, darba

procesā ir pavisam cita vērtību skala. Godā ir vīru darbu apgūšana. Zirga iejūgšana, zemes darbi, kam kronis — aršana, plaušana, izkopts strīķošana. Mēslu vešanas talkā lielākais šiks bija, stāvēt tukšajos ratos, iebraukt kūti un iekšā apgriezt zirgu atpakaļceļam. Vīri — mēslu metēji stāvēja, ironiski sminot, vēroja un bez žēlastības komentēja. Neskopojās arī ar uzslavām, ja kāds godam to nopelnīja. Ak, kā mēs centāmiem un sacentāmiem, jo mēslu vešanas talkās zirgi tika nodoti puiku valdīšanai. Un tā bez gala māka pie mākas. Ko izlikties, bija jau godā arī nedarbi. Pēckara gados pat šaušalīgie, jo apkārt mētājās lādīgi, ieroči, mīnas. Cik bērnu Latvijā aizgāja pie Dieviņa, knibinoties ap tiem, pārliecībā, ka ir gana gudri, lai varētu drusku pablēņoties. Arī Līvānos...

Augusta vecāku un viņa paša liktenis ir episka romāna vērts. Diemžēl šinī īsajā gabaliņā mēģināšu uzminēt kādu notikumu, kas atklātu, ka filozofu Augustu Miltu nākotne uzrunāja jau bērnībā un agrā jaunībā. Vai tie nebija baznīcas zvani, kas ieņēma sevī mazo Augustiņu un cēla debesīs? Varbūt... Taču laiki mainījās, un par baznīckungu, kā cerēja māmiņa, viņš nekļuva. Kaut zvani nezuda, tos Augusts paņēma dzīves ceļā sev līdzī. Pat ja būtu gribējis kļūt krietns garīdznieks, bīskaps, kardināls, viņš to nevarētu atļauties, jo boļševiki ticību pasludināja ārpus likuma un nodalīja no skolas. Augustam tie atņēma arī iespēju mācīties tālāk no mājas, jo Tēva vietā sāka saimniekot trūkums. Ilgi, vai kur ilgi bija jāpierod pie ziņas, ka tēvs ir ar varu aizvests prom. Gadiem ilgi. Varēja aizmirsties darbā, rotaļās, spēlējot teātri, uz ko puikam bija talants. Bet tad tikpat kā no jauna, atkal un atkal sirdī iekliedzās patiesība. Līdzīga dūrienam. Katru rītu, tiklīdz atver acis, katru mirkli, kad esi viens... atkal un atkal... Zinu. Un ne tikai vienatnē. Daudzkārt to atgādināja arī dzīves kārtība komunistu režīmā, jo tikai vārdos deklarēja, ka bērni neatbild par vecāku «grēkiem». Dzīvē nācās atbildēt un, vai, kā vēl. Ja viņš tika uz priekšu un tomēr mācījās

augstajās skolās, kā sapņoja tēvs, tad pateicoties paša gudrībai, cilvēcīgajai pievilcībai, ētiskajai skaidrībai un gara gaismai, kas starot staroja no apdāvinātā jaunekļa. Redziet, tēva arests un šoks, kas noguldīja ģimeni ar neizskaidrojamu slimību, bija gadījums, kas literātiem — Freida faniem — dotu pateicīgu vielu, lai jaunekļa nākotni varētu bagātināt ar dažnedažādiem kompleksiem. Diemžēl notika pretējais. Par spīti šim psihiskajam triecienam. Un arī nākošajam, kad jau 16 gadīgais Augusts Milts raudzījās nāvei acīs, stāvēt pret viņu tēmētajiem automātiem.

Tas notika, kad vācieši atkāpās...

Kaut radio turēt un klausīties bija stingri aizliegts, Milti prata to slēpt un slepus klausīties. Krievu tuvošanās rādījās tikpat reāla kā rudzu plauja pāri Daugavai. Un nenovēršama kā rudens un ziema. Vāciešiem ticēt vairs nevarēja ne par feniņu. Paklausot šos, ka Līvānos notikšot drausmīgas kaujas, daudzi pilsētnieki devās dziļāk laukos pie radiem. Miltu saimei tādi dzīvoja Skrebeļos, purvainā vietā, tālu no lielajiem ceļiem. Taču, kad viņi tur ieradās, atklājās, ka bēgļu salasījis vairāk kā kapu svētkos. Par mitināšanos radu mājās velti cerēts. Un varēja kļūt pat bīstami. Klāt nez kāpēc vēl bija uzkuļusies vāciešu nāvinieku komanda. Pāris reizes pāri ēku pudurim pārlidoja krievu lidmašīnas. Viena, iznirusi kā no meža, apmeta riņķi, vai skarot koku galotnes. Vācieši, gluži kā to paredzot, bija likuši bēgļiem izdaiļot pajūgus ar meijām. Lai mānītu gaisa izlūkus. To visu arī es piedzīvoju savā pusē. Cik līdzīgas šīs gleznas... Mēs spēlējām kariņu ar nūjām šauteņu vietā un tarkšķēšanu, atdarinot automāta ložu kārtas. Viens pat tēmēja uz augšu. Ak, kā nabags dabūja no tēva ar siksnu! Kādai sievai mugurā bija koši sarkana jaka. Pārējās tantes gribēja to līdz ar ādu noraut, jo lidotāji no augšas spilgto sarkanumu varēja noturēt par karogu...

Atvainojiet... to sarkano jaku un kariņa spēlēšanu es paķēru no savas bērnības, jo mēs tāpat slēpāmies pie radiem mežmalā,

bet vīri biežoknī raka bunkurus, kur slēpties no uzlidojuma. Skrebeļos tas notika daudz lielākos mērogos un ar lielāku masu skatu daļbnieku skaitu. Tur viņi pa īstam bija sarakušies bunkuros. Mūsu pusē, paldies Dievam, kaujas nenotika. Bet pie Miltu radiem Skrebeļos dārdēja un kauca pa īstam. Pretējā purva malā sarkanie bija likuši zemniekiem parādīt vietu, kur visvieglāk tikt pāri slīkšņām. Skrebeļu pusē vācieši nebija dumjāki un prasīja no vietējiem to pašu: «Sak, mīl zemnieciņ, parād mums to vietīn, kur vislabāk tikt purvam pāri.»

Zemnieki nemelojuši ne vieniem, ne otriem. Un tā nu krievi briduši pāri, bet vācieši ar ložmetēju tikai plāvuši un plāvuši. Pēc tam atbrīvotāji par savējiem upuriem nelikušies ne zinīs. Ievainotie grima purvā, mira, trūdēja, kauli un galvaskausi baloja par biedinājumu dzērveņu lasītājām ilgus gadus... Toties uz atriebu krievi nebija skubināmi, tāpēc vācu puse ar Līvānu bēgļiem dabūja visā pilnībā izbaudīt «katjušu» *Carmen horrendum* (dziesmu, kas iedveš šausmas). Uguns elle jauca zemi ar debesīm. Gāzās koki, nāves šausmās mētājās mājlopi, zirgi ar un bez pajūgiem. Kas palika dzīvi, tie ticēja, ka paša Dieva roka viņus vadīja, liekot ķepuroties no vienas lādiņu bedres nākošajā, ar šausmām ieraugot, ka iepriekšējais slēpnis uzlido gaisā. Tas tik tiešām bija brīnums, ka visa Miltu saime izgāja no elles sveika un vesela. Un ne tikai. Cietis nebija neviens. Pat lopiņi visi veseli. Taisni vai jāsmejas. Augustam sagriebējās auziet pie radiem, kas dzīvoja mežmalā, lai uzzinātu jaunumus. Bet, tikko nokļuva uz lauka, viņu apturēja.

— Kur glabājās radio? — pēc purva, sviedriem un «dzimtenītes» smirdošais rudmatis vācu formā, kas bija šūta no vienkārša līnu auduma, ar skatu urbās jauneklī. Blakus uz Augustu tēmēja arī otrais. Vāciešiem zeme dega zem kājām un radio šie meklēja ne jau, lai sodītu nepakļāvīgos, bet lai uzzinātu jaunumus. Sarunāties zēns prata. Trīs mācību gadus vācu valoda Latvijas skolās bija cieņā

un godā. Taču viņš no tiesas nezināja, kura no māsām vai brālīs Vitālijs ir to aparātu noslēpis un kur. To arī pateica skaidrā vācu valodā.

— Mums vajag radio, tūlīt! — rudais kliezda vēl griezīgāk. Šautenes stobrs te pieskārs, te atrāvās no jauneklja krūtīm. Dīvaini, bet baiļu nebija. Viņu pārsteidza vāciešu militārā forma, kas šūta no prasas līnu drēbes, kādu māte auda ikdienai un darbam. Līnu meti, līnu audi bez nekāda raksta. Pat žēl meitās nabaga karotāju, un tas stiprināja cerību, ka tie jau nešaus. Un tanī pašā laikā pārņēma bērnišķīgs izbrīns par dzīves niecīgumu. Tikai maza pirksta kustība, mēlīte pakļausies, padosies atpakaļ un...

— Pēdējo reizi prasu, kur radio!? — rudais vācietis noklikšķināja aizslēgu, iestumjot lodi ligzdā, un kāpās soli atpakaļ. Otrs darīja to pašu. Abi sagriezās ar kreiso plecu uz priekšu, vērsot šauteņu stobrus tieši uz Augusta krūtīm. Vai tiešām? Viņu sugestēja rudā pratinātāja netīrais rādītājpirksts, kas pieturēja šautenes mēlīti. Bet ja nu tas nodreb? Un... Cik bezjēdzīgi! Pēc «katjušu» uguns elles, kad sirds pilna pateicības Dievam... Cik stulbi! Ak, Jēzus Marija, cik niecīga ir dzīve un pasaule! Atklājums pārsteidza viņu ar tādu lielumu un pārdabiskumu kā zvana skaņa Daugavas miglā. Tikai tad tā apņēma viņu un nesa. Bet te baltās neziņas vietā bija netīrais vācieša pirksts. Tikai... Skats neviļus pievērsās vācieša sejai. Tā līdzinājās trakā suņa purnam, no kura dvesa zvērīgs niknums un nežēlība. Piepeši vācieša acis iegailējās zaļa liesmiņa, gluži kā vilkam tumsā.

— Skaitu līdz trīs, — viņš teica un stiepti, tērauda balsī sāka:

— Viens...

Augsts vairs nešaubījās. Zaļā guntiņa bez trokšņa nožmiedza cerību, skats atkal pievērsās šāvēja pirkstam. Tik vien... Daži milimetri un — nāve. Ak, Jēzus Marija...

— Divi... — karavīra balsī ieskanējās tiksmē par gaidāmo šavienu.

Cauri... Vai savu lodi viņš dzirdēs?... Stob-

ri acu priekšā... Bet kam to pateikt? Mātei... sirds saņņaudzās žēlumā par viņu, ne sevi, ak, Jēzu! Te piepeši vāciešiem aiz muguras Augusts ieraudzīja savu krustmāti. Sieviņa nesa zaļu nastu.

— Krustmāt, krustmāt, kur ir radio? — viņš iekliedzās. Vācieši pameta skatu atpakaļ. Vai paša Dieva sūtne saprata, piesteidzās un... krustdēls tika glābts.

Bet nepagāja necik ilgs laiciņš un jauneklis brīnījās vēlreiz, varbūt pat vairāk nekā Nāves priekšā. Viņu pārsteidza Dzīve. Rudais vācietis, prastā līnu auduma zaļajā formā kā tāds labsirdības un omulības iemiesojums pēc krietna cienasta rādīja Augusta krustmātei savas ģimenes fotogrāfijas. Otrs karotājs rādīja savu iecerēto. Augustam nācās tulkot, bet viņš nevarēja atjēgties no pārsteiguma, — kā vienā cilvēkā var ietilpt tādas galējības! Ja mežmalā vācietis atgādināja traku suni, tad te pie krustmātes vasaras virtuvītes tas līdzīgi rudam runčukam murrāja pateicību par siltā piena bļodiņu. Acis maiguma pilnas. Viņš stāstīja par pēdējo tikšanos ar savējiem. Mazākā piedzimusi, kad pašu iesauca karot. Izrādījās, ka arī viņš ir zemnieks. Rādīja bildēs savu saimniecību, zirgus, smagos vilcējus ar bārkstainām kājām, iejūgtus milzu ratos, kam riepas kā autiņiem. Vācietis smējās, sitot Augustam uz pleca un stāstot vēl un vēl par saviem zirgiem. Atzinās, ka tik tiešām būtu zēnu nošāvis, jo, ko padarīsi, tāds ir nāvinieku komandas darbs. Un sods arī. Viņi ir nolemti nāvei, jo bija kaut ko noziegušies pret Reihu. Vainu vajagot izpirkt kaujās. Diemžēl reti kuram tas izdodas.

Runā, ka bailes cilvēku pārņemot tikai pēc kāda laika, kad briesmas jau garām. Arī ar Augustu tā notika. Tikai tās nebija bailes par neseno notikušo. Te viņu uzrunāja nākotne, atklājot bailes par rītdienu, bailes ne jau par sevi, bet par visu cilvēci. Zēnā jau mājāja priekšstats par līdzcilvēkiem, raugoties no tiem augstumiem, kuros viņu bija cēlušī Līvā-

nu baznīcas zvani. Skats rādījās Kristus mīlestības pilns. Bet 1941. gada nakts no 8. uz 9. janvāri to sagrāva. Savukārt 1944. gada 1. augusts, kurā jauneklis skatījās nāvei acīs, atklāja viņam, cik bezgala ietilpīgs ir cilvēks. Kādās galējībās tas var krist. Ar ticību vien nepietiek. Ir jāmodina saprāts, ir jāmodina saprašana pašiem par sevi. Ir jāveicina laba griba. Viņš savos sešpadsmit gados jau bija izjutis cilvēku saskarsmes nesavienojamos pretpolus — Kristus mīlestību un Sātānisko ļaunumu. Un piepeši tas viss vienā cilvēkā, kurš bezmaz būtu viņu nošāvis! Rudais vācietis, vai kUSDams svētlaimē, izvilkā no īpašas slēptuvītes pergamentā ielocītu zeltainu matu šķipsniņu un rādīja to Krustmātei kā lielāko dārgumu, vienīgo prieku un pārdrošāko dzīves sapni — izdzīvot un turēt rokās savu vēl neredzēto meitiņu. Augusts raudzījās uz karavīriem, dziļas domas apņēmts. Tā līdzinājās zvana skaņai Daugavas miglānā rītā. Pasaule izzuda, viņš juta vienīgi neredzamu spēku, kas cēla debesīs. Tā arī šoreiz. Vārdu vēl nebija, dzima lielā, dzima mūža Doma un līdzīgi zvanam cēla pie Dieva. Ticu, arī Radītājam, pirms teica: «Lai top!» bija sava Doma. Mēs nezinām to, jo esam tikai iesākums.

Augustam vārdi radās pēc tam. Īstie.

«Tik skaidrā volūdā, kai yudiņš olūtā, kai yudiņš olūtā...» — tā šodien, veroties saulrietā, varētu dziedāt viņa māte un māsas.

Augusts Milts ir viens no retajiem filozofiem, kas brīnišķīgi iztieks bez svešvārdu meža. Te gods un pateicība viņa kundzei — valodniecī Sarmai Kļaviņai. Tā ir abu pārlicība, griba un satīcība. Garš bija Augusta ceļš uz Vārdu un šo skaidrību. Arī mans stāsts par to būtu daudz, daudz garāks, saruna, ko gribētos turpināt. Bet šoreiz, cieņas un apbrīna pārņemts, palieku pie viņa sākuma, pie viņa Domas bez vārdiem, kas skan manī, kā baznīcas zvans baltā miglā tītajam ganiņam pie Dubnas ietekas Daugavā.